

ZAVIČAJNI MUZEJ U TUZLI

ČLANCI
I
GRAD A

ZA KULTURNU ISTORIJU ISTOČNE BOSNE

Knjiga I

TUZLA 1957

KARAVLASI I NJIHOVO TRADICIONALNO ZANIMANJE

UVOD

O Karavlasima kao etničkoj grupi u Bosni pisalo se nešto, ali nedovoljno, u etnološkoj literaturi. Od stručnih radova koji su nam bili pristupačni naročito se ističe rad »Iz ciganske onomastike« od dobrog poznavaoca Cigana u Jugoslaviji R. Uhlika¹⁾. U odeljku o Karavlasima ovoga rada naročito su dragoceni podaci i tumačenja o poreklu Karavlahi i njihovom posebnom položaju među Ciganima kod nas. Drugi koji je ostavio dosta građe o Karavlasima u Bosni je Teodor Filipescu²⁾, koji je o njima pisao, izgleda, samo zato da bi dokazao da su oni Rumuni. T. R. Đorđević³⁾ kao dobar poznavalac Cigana i pisac mnogih radova o njima daje nam nešto etnografskih podataka i o Karavlasima u Bosni. Isto tako o njima nam i d-r R. Jeremić⁴⁾ daje nešto informativnih etnografskih i antropogeografskih podataka.

Ovim radom, koji je pisan uglavnom na osnovi originalne građe sa terena i ličnih zapažanja, nadamo se da ćemo nešto pomoći proučavanju života ove zaista interesantne etničke grupe.

Ova ispitivanja Karavlahi vršena su tokom proleća 1956 i 1957 godine. Ona obuhvataju sva veća i važnija karavlaška naselja u severoistočnoj Bosni — oblasti gde je naseljena većina Karavlahi što ih ima u Bosni (crtež A). Za ono nekoliko naselja gde ima nešto Karavlahi (Nemila — srez Zenica, Prača — Sarajevo, Stanari, Ostružnja i Pribinić — Doboje, Slatina — Banja Luka i Sitnjež — srez Derventa), a nisu direktno obuhvaćena ovim ispitivanjima, možemo reći da važi gotovo sve ono što je utvrđeno u ispitanim naseljima. To se može zaključiti po saopštenjima ispitanih, jer su stalno u kontaktu sa ostalima, i istog zajedničkog mentaliteta.

I DEO

Poreklo Karavlahi

Karavlasima pripadaju onoj grupi Cigana koji su svoj prvobitni maternji jezik zamenili rumunskim. Pošto su dugo živeli u sredini gde je rumunski etnički elemenat bio jači, to su oni kao malobrojniji bili izloženi procesu romanizacije. Taj se proces najvidnije odrazio u

jeziku kojim oni danas govore, a to je dijalekat koji pripada dako-rumunskoj jezičnoj grupi⁶⁾. Talas rumunskih Cigana (Karavlahi) koji je zapljusnuo Bosnu nije bio tako znatan niti ju je zahvatio čitavu. Njihov broj nikada nije bio tako velik, a kao kompaktnija etnička grupa naselili su se u severoistočnoj Bosni. T. Filipesku je prvih godina ovoga veka rekao da ih nema više od 2000 duša⁷⁾, dok je R. Jeremić saopštio da Karavlahi 1922 g. nije bilo više od 1500 duša i da im naselja leže na terenu gde ima johovine⁷⁾. Po R. Uhliku njihov broj do rata iznosio je hiljadu i nekoliko stotina, dok danas smatra da ih ima jedva oko hiljadu⁸⁾.

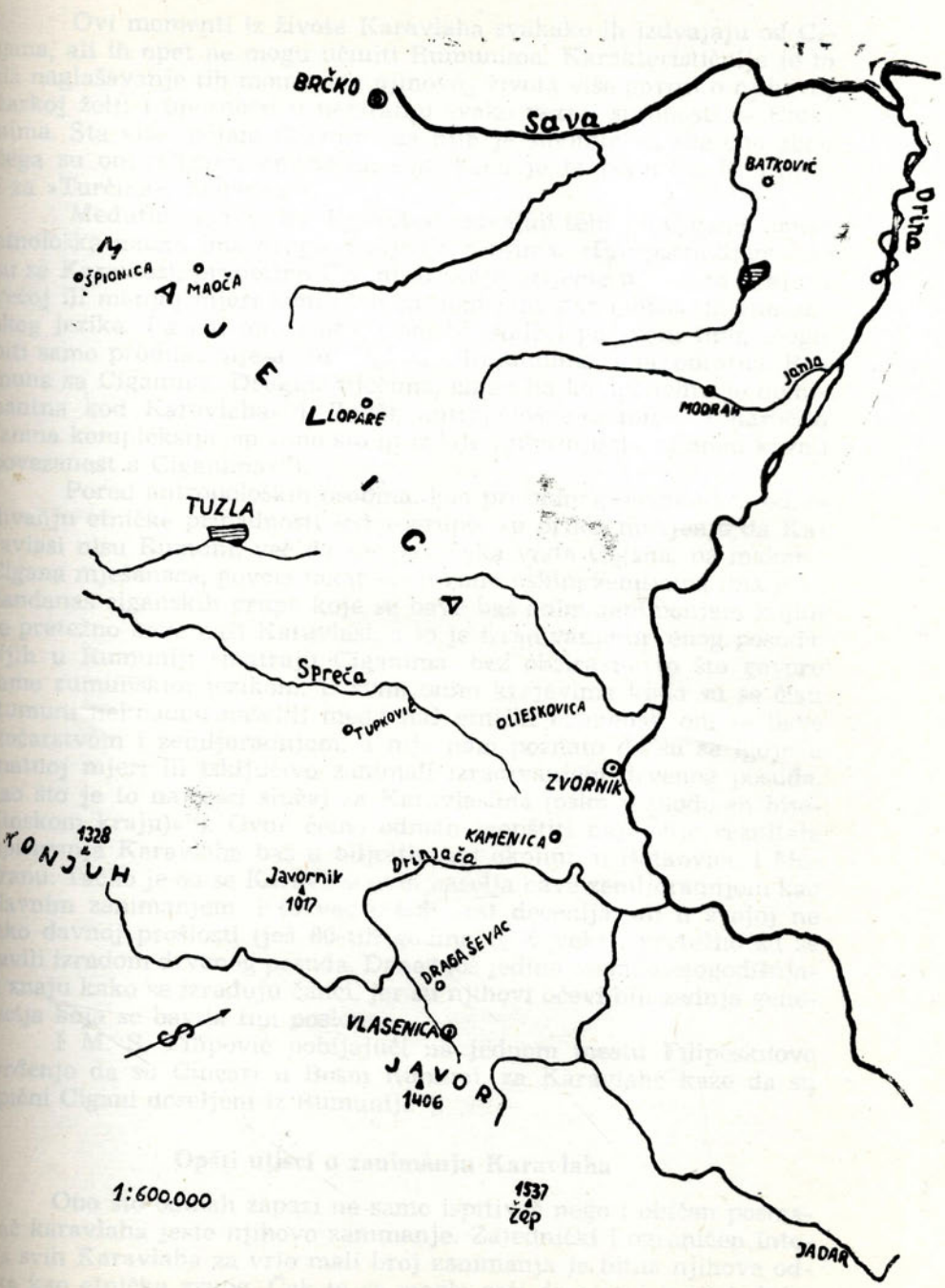
Vreme doseljavanja Karavlahi u Bosnu je relativno kasno. Ono pada tek u prve godine XIX veka, a rezultat je opšteg teškog ekonomskog stanja i socijalnog pritiska u Vlaškoj, naročito tokom druge polovine XVIII veka⁹⁾. I R. Uhlík isto tako smatra da je njihovo doseljavanje u Bosnu izvršeno tek pre 150 godina¹⁰⁾.

Ime Karavlah znači čovek iz južne Rumunije, upravo Crni Vlah¹¹⁾, dok u množini Karavlahi znači crni Vlasi, tj. doseljenici iz Crne Vlaške, današnje oblasti zapadno od Bukurešta¹²⁾. Naziv karavlahi je opšti za sve njih i ne smatraju za uvredu kada ih ko tako oslovi. Međutim, gotovo ih češće njihovi susedi, Srbi, Hrvati i muslimani, zovu Kalavrasi. Tu pojavu možemo smatrati kao lokalizam narodnog govora stvorenu metatezom glasova u jednoj reči.

T. Filipesku, po nacionalnosti Rumun, jedan od prvih ispitiivača Karavlahi u Bosni, uporno je nastojao da dokaže njihovo rumunsko poreklo. Da bi to svoje tvrđenje bolje dokumentovao, proučavao je i sakupljao građu o njihovom životu, običajima i govoru i sve to upoređivao sa sličnim materijalom iz Vlaške. Međutim, još onda »... mu je I. Sokolean skretao pažnju na faktore koji ukazuju na cigansko porijeklo Karavlahi, odnosno na jaku cigansku primjesu kod njih«¹³⁾.

Karavlahi ne znaju da govore ciganski, već kao što smo rekli, govore dijalektom koji pripada dako-rumunskoj jezičnoj grupi. Pored toga, za razliku od ostalih Cigana, svi Karavlahi u Bosni su pravoslavne vere. I baš tu razliku u veri i jeziku oni uvek i na svakom mestu ističu, njome se ograđuju i poriču svaku vezu ili srodnost sa Ciganima. I danas, kao i ranije što su zapazili ispitivači, Karavlahi sa ponosom ističu da se čak i iz dalje prošlosti ne zna ni za jedan primer prelaznja u drugu veru, a naročito ne u islamsku. Ova dva važna momenta iz karavlaškog života — jezik i vera — toliko su značajni za njih da su ih stavili u specifičan, poseban odnos prema ostalim bosanskim Ciganima. Vređa ih i niukom slučaju ne dozvoljavaju da ih zovu Ciganima, niti da ih u bilo čemu izjednače sa njima.

Pored vere i jezika, kojima sebe odvajaju od Cigana, više puta smo slušali kako ističu i ove momente iz svoga života, koji treba još jednom da naglase razlike između njih i Cigana: — Mi Karavlahi smo čisti — Gurbeti su prljavi; mi ne krademo — oni kradu; mi ne jedemo lipsano bravče — oni jedu; mi nikada nismo izbegavali vojnu obavezu — oni su oduvek sekli po jedan ili dva prsta desne ruke samo da ne idu u vojsku.

1:600.000

1937
ŽEP

JADAR

Ovi momenti iz života Karavlahu svakako ih izdvajaju od Cigana, ali ih opet ne mogu učiniti Rumunima. Karakterističnije je to da naglašavanje tih momenata njihovog života više govori o njihovoj žarkoj želji i upornosti u negiranju svake veze i srodnosti sa Ciganima. Šta više, pojam Ciganina za njih je sinonim za sve ono zbog čega su oni (Cigani) omraženi, čak, kako je to primetio R. Uhlik, i za »Turčina«, inoverca¹⁴).

Međutim, ma koliko Karavlasli izdvajali sebe od Cigana, danas etnološka nauka ima drugo mišljenje o njima. »Pretpostavljamo da su se Karavlasli, prvobitno Cigani, u svoje vrijeme u starom kraju u većoj ili manjoj mjeri izmiješali sa domaćim stanovništvom rumunskog jezika. Pa i u tom slučaju oni bi, sudeći po svom tipu, mogli biti samo produkt mješavine Cigana s Rumunima, a ne obratno, Rumuna sa Ciganima. Drugim riječima, ciganska komponenta je dominantna kod Karavlahu¹⁵). Znači, antropološke osobine, a naročito tamna kompleksija, su »ono što ih izdaje i ukazuje na njihovu krvnu povezanost s Ciganima¹⁶).

Pored antropoloških osobina, kao presudnog elementa u određivanju etničke pripadnosti jedne grupe, »u prilog mišljenja da Karavlasli nisu Rumuni, već da su ipak neka vrsta Cigana, pa makar i Cigana mješanaca, govori fakat što u rumunskim zemljama ima još i dandanas ciganskih grupa koje se bave baš onim zanimanjem kojim se pretežno bave naši Karavlasli, a to je izrađivanje drvenog posuđa. Njih u Rumuniji smatraju Ciganima, bez obzira na to što govore samo rumunskim jezikom. U svim onim krajevima kuda su se čisti Rumuni naknadno naselili među naš etnički elemenat, oni se bave stočarstvom i zemljoradnjom, a nije nam poznato da su se igdje u znatnoj mjeri ili isključivo zanimali izrađivanjem drvenog posuđa, kao što je to najčešći slučaj sa Karavlasima (osim u plodnom bijeljinskom kraju)¹⁷). Ovde ćemo odmah saopštiti najnovije rezultate ispitivanja Karavlahu baš u biljeljinskoj okolini, u Batkoviću i Modranu. Tačno je da se Karavlasli ovih naselja bave zemljoradnjom kao glavnim zanimanjem, i to već punih šest decenija, ali u svojoj ne tako davnoj prošlosti (još 80-tih godina XIX veka), pretežno su se bavili izradom drvenog posuđa. Danas još jedino osamdesetogodišnjaci znaju kako se izrađuju čanci, jer su njihovi očevi bili zadnja generacija koja se bavila tim poslom.

I M. S. Filipović pobijajući na jednom mestu Filipeskuovo tvrđenje da su Cincari u Bosni Rumuni, za Karavlahe kaže da su tipični Cigani doseljeni iz Rumunije¹⁸).

Opšti utisci o zanimanju Karavlahu

Ono što odmah zapazi ne samo ispitivač nego i običan posmatrač karavlahu jeste njihovo zanimanje. Zajednički i ograničen interes svih Karavlahu za vrlo mali broj zanimanja je bitna njihova odlika kao etničke grupe. Čak bi se moglo reći da se svi bave jednim jednim poslom — izradom drvenog posuđa, ili kako sami kažu »rade o čancima«. Iako ne žive isključivo od »čancarstva«, već se ispomažu sviranjem i zemljoradnjom, a ranije i mečkarenjem po čitavom svetu,

može se slobodno reći da su im ova zanimanja dopunska. Ovde se, naravno, izuzimaju Karavlasli iz Batkovića i Modrana koji su se, kako je rečeno, na zemljoradnju preorijentisali još pre nekoliko decenija. Njih ostali Karavlasli često zovu »težacima«, jer rade »o zemlji«.

Danas nema gotovo ni jednog odraslog Karavlahe koji ne bi znao da pravi čanke ili »tekneti« (korita). Zanat je učio sin od oca i tako ga dalje prenosio. Sem ovog posla i sviranja gotovo ništa drugo i ne znaju da rade. Iz ovoga se ne bi moglo zaključiti da su bosanski Karavlasli predisponirani samo za ovaj posao, a da za nešto drugo nisu sposobni. To, naravno, nije tako, ali je činjenica da se oni kao etnička grupa vekovima, s generacije na generaciju bave jednim istim poslom — poslom koji su možda preneli iz svoje pradedovine Indije¹⁸a). I baš u njihovom specijalnom zanimanju¹⁹), koje je razvilo i specijalni način života, treba tražiti uzroke koji su ih očuvali kao etničku grupu. I obrnuto, Karavlasli iz Batkovića, za koje smo rekli da su već nekoliko decenija težaci, posle Drugog svetskog rata već su počeli da se mešaju i uzimaju sa susednim Srbima.

Posebno zanimanje stvorilo je i u punoj mjeri razvilo njihovu, karavlašku individualnost. Pored toga što su uvek živeli daleko od ostalih naselja i komunikacija, u krčevinama prostranih šuma, njihovo posebno zanimanje i individualnost učinili su da oni, kao i ostali Cigani, budu uvek i u svakoj društvenoj sredini izolovani i potisnuti iz javnog života.

Njihova posebna ekonomija, koja je od strane njihovih suseda smatrana za rad niže vrste, stvorila je od njih i posebnu kastu. Zato ne isključujemo ni pretpostavku da su baš zbog svog zanimanja i u matičnom kraju — Indiji — predstavljali poseban društveni red, možda čak i parije. Rekli smo da ih je samo zanimanje održalo u stranoj mnogo jačoj etničkoj sredini. No, da li bi se održali da za njihovu ekonomiku nisu postojali i povoljni društveno-ekonomski uslovi? Svakako ne bi. Jer je naša patrijarhalna sredina sa pretežno stočarskim zanimanjem u prošlosti i porodičnom zadrugom bila u stanju da apsorbuje njihove proizvode. Kao što su selu bili potrebni kovački proizvodi Cigana, tako su i prerađevine Karavlahe podmirivale dobar deo potreba u drvenom posudu.

Međutim, danas (od Drugog svetskog rata naovamo) u izmenjenim društveno-ekonomskim uslovima sve je manje mogućnosti za prodaju njihovih proizvoda. Ne postoje više patrijarhalne zadruge, nema ni onoliko pravih stočara — sa jedne strane, dok sa druge tvornički proizvodi potiskuju mnoge elemente patrijarhalne materijalne kulture, pa i karavlaške proizvode. Još nešto, što samo ubrzava neminovnost gubljenja zanimanja čitave jedne etničke grupe: potpuna administrativna zabrana, ili vrlo ograničena seča šuma. Zbog toga su danas Karavlasli u vrlo teškoj ekonomskoj situaciji. Njihovi proizvodi se sve teže prodaju, a drvo kao sirovina je sve ređe i skuplje. Njihov posao je takve prirode da je i ranije, u povoljnijim uslovima, egzistenciju obezbeđivao samo za kratko vreme, a danas

pogotovo, žive prosto od dana do dana. Ono malo neplodne zemlje (jer nemaju stoke da je nađubre) što je neki imaju, obezbeđuje hranu samo za kratko vreme.

Znači, došlo je vreme kada treba menjati vekovno i tradicionalno zanimanje kojim su se nasledno bavili i muškarci i žene. A to je vrlo teško. Zbog čega? Sada tek naročito dolaze do izražaja posebne karavlaške i opšte ciganske psihičke osobine, navike i specijalni način života stvorene jednim vekovnim zanimanjem kojeg su se tako tvrdokorno držali. Pokušaćemo odmah to i da objasnimo sa nekoliko primera iz njihovog života.

Svi oni Karavlasli koji imaju pomalo zemlje, ne obrađuju je sami već je daju »napole« ili, što je češći slučaj, plaćaju za to drugim seljacima iz svog ili susednog sela. Na pitanje zašto tako rade kada ionako teško žive, odmah spremno odgovaraju da oni ne mogu sami obrađivati zemlju, jer »mi nemamo volova i alata«. Da li godinama i godinama naš seljak, zemljoradnik može živeti bez vola i pluga? Pa on bi, kako naš narod kaže, od usta otkidao samo da nije bez vola i pluga. Možda bi se moglo reći da se za malo zemlje ne isplati nabavljati i držati vola i ralo? Ali Marinković Jovo i Pero, Đorđić Stanko i Stanković Jovo su jedini Karavlasli iz Maoče, i uopšte na čitavom terenu obuhvaćenom ispitivanjem, koji imaju toliko zemlje da bi mogli samo od nje živeti. Ni jedan od njih niti ima oraćih sprava i volova, niti sam obrađuje svoju zemlju, već svakome od njih rade »napole« muslimanski seljaci iz susednog sela Rašljana, dok se oni sami i danas bave čančarstvom. Jedan od njih nam je čak približno i ovo izjavio: »Bolje mi je da ovde u hladu stružem po koji soljanik ili napravim jedno korito, nego da ceo dan kopam«. Jedan mlad čovek nam je ispričao ovo: — Tek u Armiji sam video šta je život. Onda sam mislio da više nikad neću uzeti teslu (vrsta dubača) u ruke, da ću otići sa ženom i decom i raditi nešto drugo; onda sam video da su naš život i zanat »najposlednji«. Međutim, vratio se iz vojske, nije uspeo u prvom pokušaju da nađe drugi posao i opet se vratio tesli i koritu. Stojan Marinković iz Batkovića nikada nije izrađivao čanke, ali zna kao majstor samouk da pravi vrlo dobre violine. Sam kaže da su mu u nekoj državnoj radionici u Beogradu nudili da radi na izradi violina. Međutim, nije imao snage i smelosti da se otrgne iz karavlaške sredine, pa se opet vratio kući da živi od ono malo zemlje i prodaje violina. Čak i među Karavlaslima iz Batkovića i Modrana, koji su čančarstvo davno napustili i postali »težaci« još pre nekoliko decenija, ima dosta onih koji zemlju daju »napole«.

Kao što vidimo Karavlasli se vrlo teško odaju drugim zanimanjima. Oni na zemljoradnju ne gledaju toliko kao na zanimanje niže vrste, kao što na njihov posao gledaju napr. njihovi susedi, ali smatraju da bi prihvatanje novog zanimanja značilo izneveriti tradiciju, prošlost, onda ne bi bili ono što jesu — Karavlasli. Nemanje sredstava za obradu zemlje je, dakle, samo formalno opravdanje za neprihvatanje i nepoverenje prema drugim poslovima koje dovodi do toga da se svi muškarci iz jedne porodice, makar ih bilo trojica ili četvorica, odaju svom tradicionalnom zanimanju.

Za Karavlahe je šumar jedan od najvećih uzroka njihovim teškoćama, jer je on u neposrednom kontaktu sa njima i zabrana seče dolazi od njega. U ovako teškoj ekonomskoj situaciji oni se dovijaju na razne način ne bi li se kako pomogli. Počeli su čak i nezakonito da seku šumu na onim mestima gde je nemoguće prići zapregom samo da bi došli do drveta, koje bi inače propalo na nepristupačnom terenu. Ovaj momenat u njihovom životu znači mnogo, jer su oni poznati kao vrlo poštteni, skromni i lojalni prema vlastima.

Zbog svega ovoga oni danas predstavljaju jedan veliki socijalni i ekonomski problem za one opštine na čijoj teritoriji žive. Zato se pokušalo sa raseljavanjem jednog karavlaškog naselja (Maoče) ne bi li se nekako rešilo njihovo pitanje. Ali, srećom, od toga se odustalo. Jer, da li se problem jedne etničke grupe, čija je egzistencija u pitanju, može rešiti preko noći jednim dekretom? Mislimo da se u ovakvoj situaciji moraju uzeti u obzir karakteristične etničke i psihičke osobine Karavlah, ako im se na neki način želi pomoći. Poremena materijalna davanja od strane Crvenog krsta, kao što se to sada radi, su rešenja privremenog karaktera.

No, ipak izgleda da i sami razmišljaju o svom položaju u novonastaloj situaciji. Tako po poslednjim rezultatima ispitivanja znamo da se neki iz Gojčina spremaju za konačan odlazak u Srem, dok se drugi kolebaju hoće li napustiti stari posao i prihvatiti se zemljoradnje.

Na kraju ovog poglavlja moramo spomenuti i novo zanimanje Karavlah iz Batkovića i Modrana. Iako su, kako smo rekli, napustili čančarstvo, ipak nisu uspeli da postanu pravi zemljoradnici. Većina njih još ni danas nema dovoljno svoje zemlje i sredstava za njenu obradu. Zato su oni još »za vreme Austrije« kao težaci odlazili »u nadnicu« kod nekog »bogatog Švabe« iz Bijeljine, koji je imao »pustaru« (imanje). Isto tako im je i danas, pored njihove zemlje, glavni izvor zarade odlazanje u nadnicu i to »preko«, najčešće u Srem. Obično neki otresitiji čovek (nekad je to Karavlah, a nekad neki Srbin) ode u Srem gde se sa nekim poljoprivrednim dobrom ili zadrugom pogodi koliko će i po koju cenu dovesti »poslenika« na rad. Po pogodbi u ime svih sklapa pismeni ugovor i vraća se nazad. Poslodavac zatim šalje svoje kamione ili traktore sa prikolicama po poslenike u Batković, gde se ispred crkve iskupe i krenu »preko«. Na poslu ostaju za vreme čitave poljoprivredne sezone — oko 6 meseci. Pogodba je obično takva da svakog prvog u mesecu primaju platu. Pošto se sami brinu za hranu, sa sobom povedu jednu ženu koja će im kuvati. U ovakvim grupama ima i do 60 poslenika, muških i ženskih. Onaj koji ih je odveo i pogodio posao, dužan je da samo nadgleda rad, a za to dobija dnevnicu prosečno veću od onih koji rade, plus 10 dinara nagrade od poslodavca za svakog dovedenog poslenika. Pošto je dužan da poslodavcu preda »čist posao«, on ima pravo da otpusti s posla svakoga koji ne radi dobro.

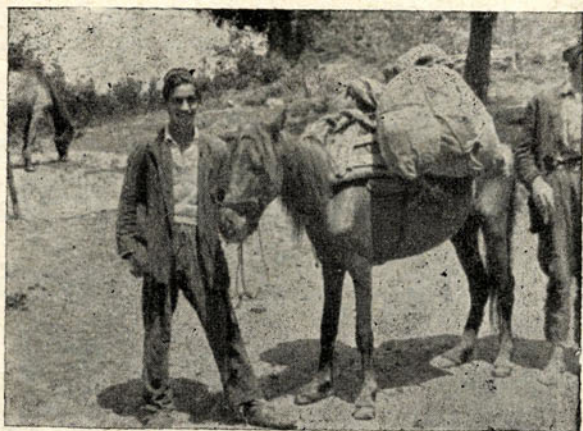
I pre rata su odlazili u nadnicu, ali kod privatnih bogatih seljaka. I onda je neko za čitavu grupu sklappao usmeni ugovor »preko«, ili je sam poslodavac dolazio na »pijacu« u Bijeljino gde je obavljao taj posao.

II DEO

U ovom delu daćemo pregled tehnike, vremena i podele rada, prodaje gotovih proizvoda, opis alata, kao i neke običaje i verovanja.

Sirovina — Osnovna i jedina sirovina koju Karavlas prerađuju jeste drvo. Najviše se upotrebljavaju ove vrste drveta: »jošika«, »vrba«, »bukva«, »jasen«, »topola« i »brijest«. Najbolje drvo za obradu od kojeg se dobijaju i najkvalitetniji proizvodi je jasen i brest. Na drugom mestu su vrba, jošika i topola — sve tri istih kvaliteta tako da se proizvodi od njih ne mogu razlikovati. Bukovo drvo je najslabije po kvalitetu, ali se ono danas ipak najviše upotrebljava, jer se do njega može najlakše doći, a i najjeftinije je. Drvo nabavljaju uglavnom iz državnih šuma i to seku ono što odredi šumar, a to su najčešće vetrom oborena stabla — »ležike«. Po jednom kubnom metru za jošikovo, vrbovo, jasikovo, lipovo i topolovo drvo plaćaju oko 2000 dinara.

Tehnika rada — Oboreno drvo seku na komade, dužine oko 0,5 m, zvane »prvine«. Svaka prvina se s jedne strane malo »iskopa«, a s druge malo »okruži«. Tako iskopana i okružena prvina zove se »taslak«. Taslake prave još u šumi, jer su lakši od prvina i može ih se više poneti na konju — do 30 komada, a prvina svega desetak. Taslake nose u »džakama« (sl. 1). Oni koji nemaju svoga konja džake nose na leđima ili iznajme konja od drugoga.

Sl. 1

Kao **prva faza rada** bila bi priprema većeg broja taslaka za čanke, zastruge i dr., koje, da se ne bi rasušili na suncu, zatrpaju u gomilu iverja. Ako dvojica ili trojica braće rade zajedno, onda jedan pravi i donosi taslake iz šume, a drugi struže čanke.

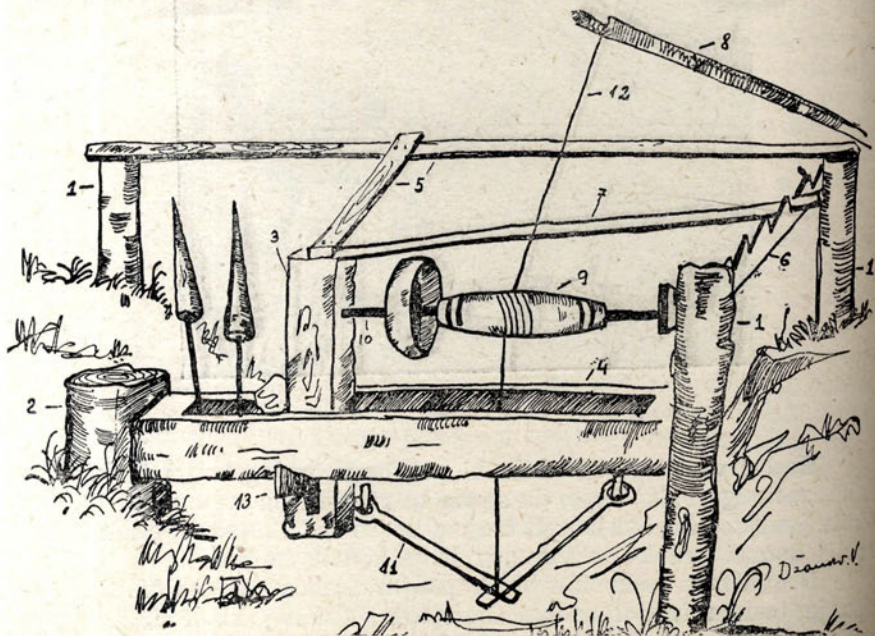
Druga faza rada bilo bi »kopanje« taslaka teslom (sl. 2). Ovo kopanje teslom izvodi se na »batrjagi«, običnoj kladi dužine oko 1 m na čijem se jednom kraju sedi (uzjašivši), dok je na drugom kraju malo kružno udubljenje gde se stavi taslak pri kopanju. Kopa

se tako da se taslak levom rukom drži za rub, a desnom kopa. Pri kopanju pomaže se još i desnom nogom. Ovako iskopan taslak teslom bliži je za jedan stepen gotovom čanku od onog grubog taslaka kopanog sekirom. Inače, ovaj nema drugog naziva do »taslak kopan sekirom«.

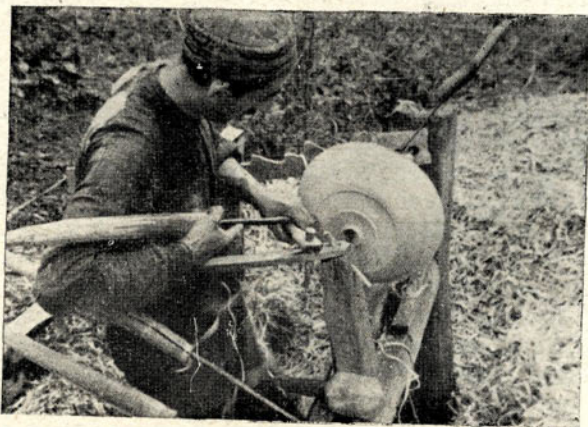
Sl. 2

Treća faza rada — Kada je taslak dobio grub oblik čanka i kada ih je spremljeno više, pristupi se »struganju« čanka kao poslednjoj fazi obrade. Struže se na »terdžaju« (nekoj vrsti primitivnog struga) (crtež 1). Struže se tako da se u dno taslaka drvenim maljem

Crtež 1 — »muški terdžaj«. 1. paru, 2. furka (sova), 3. zeoru, 4. doaga, 5. puntija (čuprija), 6. Krjasta, 7. citorju, 8. pržna (srg), 9. valu (vreteno), 10. šiljak, 11. klkatorilji, 12. kaiš, 13. pana.

zabiju 4 gvozdena zupca »vretena«. Suprotno od vretena u sredinu dna taslaka zabode se gvozdeni »šiljak«. Vreteno je pokretno i može se skidati s terdžaja. Pre ovih radnji oko vretena se nekoliko puta obmota kajiš dužine oko dva m, širine oko dva cm. Kad je ovako »udario vreteno u čanak« i postavio ga na terdžaj, počne da »struže«. Struže prvo spoljnu (sl. 3) stranu, pa onda unutrašnju (sl. 4). Stru-

Sl. 3

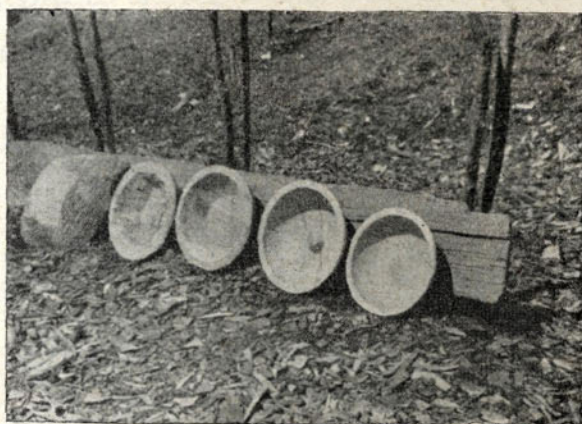
ganje spoljne strane počinje od dna pa ide ka ivici. Kad završi spoljnu, počne sa struganjem unutrašnje strane i to od ivice pa ka dnu. To je zato što se drugačije (od dna) unutrašnja strana i ne može strugati, jer je vrlo nezgodno. Struganje se izvodi »dubačem«, i to

Sl. 4

širim, da bi se prvo skinule one neravnine napravljene teslom. Kad je struganje završeno, prelazi se na »gladenje«, tj. finije struganje uzanim dubačem.

Da bi sve ovo struganje bilo normalno i čanak bio kvalitetno urađen, još dok se taslak stavlja na šiljak, mora se strogo paziti da šiljak bude zaboden tačno u centar dna. Da nije pravilno centriran, došlo bi do nepravilnog obrtanja na terdžaju, a time bi se nepravilno strugalo. Na nekom bi mestu dubač zahvatio dublje i presekao čanak, dok bi ga na drugom jedva dodirivao. Za vreme struganja dubač se povremeno oštri »belegijom« koja je u nekom starom čanku s vodom na domaku ruke. Struganje čanka ne traje više od petnaestak minuta, jer je terdžaj jednostavna i korisna sprava, a vreteno se na njemu vrlo brzo okreće. Brzina okretanja postiže se time što je kajiš, koji je nekoliko puta obmotan oko njega, donjim krajem privezan za »klkatorilji« (neka vrsta pedale oblika slova »V«), a drugim za kraj »srpa« (vitke sirove motke duge 6 do 7 m). Pritiskom noge klkatorilji, čiji su krajevi pričvršćeni za kočice dok mu je drugi kraj pokretan, povlači se kajiš koji brzo okreće vreteno i nadole savija kraj srpa (motke). Pošto se u tom momentu vreteno okreće brzo i zajedno sa čankom, podmeće se oštar dubač koji para, seče čanak s koga otpada dugo drveno iverje. Kad se klkatorilji oslobodi pritiska noge, snaga savijene motke vuče kajiš nagore, ovaj pokretni deo klkatoriljija i vreteno s čankom opet se brzo okreće. Ali ovo okretanje je suprotno od prethodnog i zato se ne može iskoristiti za struganje, a i zbog toga što je slabije. Kad je čanak ostrugan sa spoljne i unutrašnje strane, uzme se jedna šaka iverja, stavi u čanak i okrene nekoliko puta da mu uglača površinu. Onda se skinu gotov čanak u kome ostane »kupa« (konusan vršak u koji je bilo zabodeno

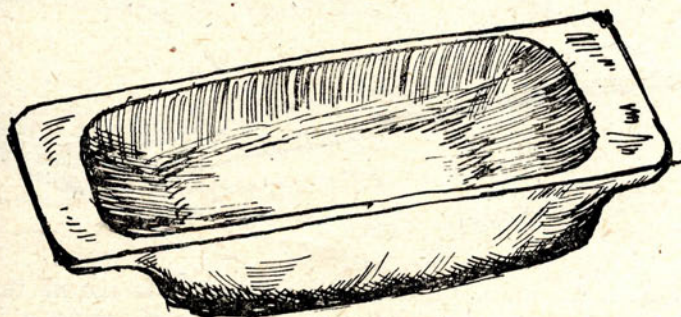

Sl. 5

vreteno). Spolja ostane ista takva kupa u kojoj je bio zaboden šiljak. Kupe se stvore u toku struganja, a posle se otseku teslom (sl. 5 — čanak po fazama rada). Ako je drvo bilo sirovo, onda gotove čanke od njega suše desetak dana na suncu.

Tekneta, glavni proizvod maočkih Karavlahi, iako su mnogo veća od čanaka ne iziskuju toliko obrade kao čanak, dubak ili za-

strug. Tu se polovina trupca jednostavno najpre iskopa uzanom sekirom, a zatim »počisti« i dotera teslom. Time je sav posao oko njega završen (crtež 2 i sl. 6). Drvene kašike prave samo muškarci i to isključivo zimi u sobi, a prave ih samo od jošike i vrbe, jer su druge vrste drveta za izradu kašika nepogodne. Drvo se prvo iseče na

Crtež 2

komade dužine buduće kašike, zatim se iscepa sekirom, iskopa teslom i počisti malim dubačem. Na kraju se dotera nožem i kašika je gotova (crtež 3).

Sl. 6

Detaljan način izrade čanaka prikazali smo zato što su čanci glavni proizvod većine Karavlaha. Svi ostali proizvodi koji se izrađuju na terdžaju (dupci, solanije, zastruzi, stolice i dr.) rade se na vrlo sličan način kao i čanci.

Ženski rad — izrada vretena i kalema

Drvo od kojeg će se praviti vretena ili kalemi je mladica ne deblja od 4 do 5 cm u prečniku. Kad je mlado drvo odabrano i posečeno, izreže se na kratke komade u dužini vretena (oko 60 cm) ili kalema (oko 20 cm). Ovako isečeni kratki komadi za vretena iscepaju

se na »cepana vretena«. Sada se ova cepana vretena istešu sekirom i dobiju »tesana vretena«. Kad se tesana vretena, koja imaju grub izgled gotovog vretena, »odelju nožem« dobiju se »odeljana vretena«. Ako je neko odeljano vreteno malo krivo, onda se ispravi

Crtež 3

nožem. Samo malo krivo vreteno već ne može »da ide na terdžaj«, jer, »gruka« (neka vrsta noža kojim struže) nepravilno a i teško struže krivo vreteno. Tek ovako pripremljena deljana vretena idu na terdžaj gde struganje ne traje duže od 2 do 3 minuta.

Ukrašavanje vretena — Gotovo vreteno se ukrašava raznim bojama. Ako se neko vreteno želi ukrasiti crvenom bojom (»kuroš bojom«) stave crvenu »ilovaču« u komad krpe, uviju i pokvase vodom. Krajevi krpe prikupljeni su tako da se dobije mali smotuljak. On se samo prsloni uz vreteno koje se brzo vrti, i za tren oka oko njega obeležen je crveni prsten. Ako se žele zeleni prstenovi, (nemaju specijalnih naziva za njih) onda se jednostavno otkine list bilo koje trave, stisne prstima i prsloni uz vreteno. Iz stisnutog lista izlazi zeleni sok i oboji vreteno. Pored zelenih i crvenih prstenova vretena se mogu ukrasiti i crnim. To se radi najobičnijom olovkom. Nema li olovke, zamaže kažiprst u »lug« (pepeo) pa ga prsloni uz vreteno koje se okreće i na njemu opiše prsten od luga. Sada uzme »plumb« (olovo) koje je istopljeno i izliveno kao metalni dinar, pa njegovu ivicu prsloni uz vreteno na ono mesto gde je opisan prsten lugom. Zbog toga i jeste prethodno opisan krug lugom, inače olovo »ne bi prionulo« za vreteno. Time je vreteno završeno (crtež 4b).

»Druge« su isto neka vrsta vretena samo nešto duža i deblja od običnih. Većih su dimenzija zato da bi se imalo više zamaha pri radu, jer se pomoću njih predu samo deblje niti za tkanje pokrivača — ponjava. Na isti način se prave kao i vretena samo ih manje proizvode (crtež 4a).

Kalem — neophodan predmet u tkanju — prave od raznog mekog drveta kao vretena i »druge«: od vrbe, jošike, jasike, topole, lipe i dr. Drvo određeno za kaleme prvo se iseče na komade dužine oko 20 cm pa se onda provrti svrdlom. Provrćeni komadi se pomoću gruke istešu u »teslake«. Kad se »istaslači« više taslaka, a nema se vremena da se odmah prave kalemi, da se ne bi osušili jedan dan se potapaju u vodu. Posle potapanja su mekši i bolji za obradu. U provrćeni taslak uvuče se po jedna »sukala« u svaki kraj. Sukalom se zove običan drveni šiljati klinčić čiji se vrh stavi u odgovarajuće ležište na terdžaju gde se vrti zajedno s taslakom (crtež 4c).

Sve ove predmete žene izrađuju na svom terdžaju na jedan ustaljen način. Pri radu žena sedne na zemlju pri kraju i pozadi terdžaja i to s desne strane. Levu ruku prebaci preko tako da joj

A

B

C

Crtež 4

kraj dođe pod levu ruku. Kraj »gudala« uprt je u mali prst, dok je palac provučen kroz kožnu omču privezanu za »kanafu« (vidi opis alata i sl. br. 7). Kanap se obmota jednom oko vretena ili kalema,

Sl. 7

već šta se struže, i provuče kroz izrez na terdžaju. Kad počne da struže, žena vuče gudalo gore-dole, a pri tome palcem stalno zateže

kanap. Što je kanap bolje zategnut, to se vreteno brže okreće. U desnoj ruci drži gruku i to prislonjenu tik uz vreteno, tako da pri brzom okretanju vretena gruka fino i ravnomerno struže (isto sl. 7).

Vreme rada — Gotovo za sve proizvode, a naročito za čanke, glavna sezona rada je od ranog proleća pa sve do »Petrova« i »Ilina« (dne). U proleće se najviše izrađuju čanci, jer onda kod seljaka — stočara ima najviše mleka, pa je potreba za njima veća. Posle toga se malo radi, jer se i njihovi proizvodi manje traže. Međutim, izrada drvenog posuđa nikada ne zamire sasvim preko godine. Tako se na primer preko zime izrađuju sitniji predmeti, kao soljanici i kašike.

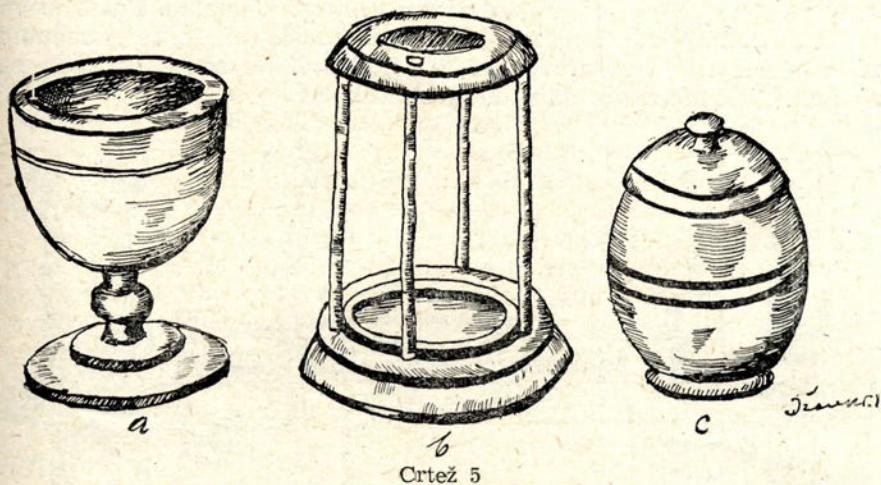
Ranije, između dva svetska rata, kada su imali više slobode u seči šume i kada su se njihovi proizvodi više tražili, neka karavlaška naselja su sezonski gotovo raseljavana. Tako su iz sela Dragasevca »od Trojica« odlazili »u planinu« i tamo ostajali sve do »Velike Gospoje«; iz Gojčina su išli »na rad« u šumovite krajeve oko Kladnja, Olova i Vlasenice, dok su iz Kamenice išli po adama na Drini. Tada je odlazila čitava porodica s alatom i nešto malo neophodnog pokućstva za svakodnevni život. Najčešće se odlazilo s tovarom na konju ili kolima. Pošto se u tim selima svi bave istim poslom (izrdom drvenog posuđa), onda je selo u to vreme bivalo gotovo pusto. Ako je neka porodica imala koji dunum zemlje okućnice, što je retko naročito za Dragasevac, ostavljala bi obično nekog starca ili staricu da se brine o njoj. U planini se obično grupiše po nekoliko porodica zajedno na nekom pogodnom mestu gde ima vode u blizini. Svaka porodica za sebe podigne »kolibu« od granja ili »bajtu« od luba jošika, bresta, vrbe ili omorike. Te su kolibe niske i prizmatičnog oblika.

Sezona boravka u planini vrlo se efektno koristila za izradu veće količine predmeta koji će se kasnije prodavati po Hercegovini i Dalmaciji. U isto vreme uz izradu predmeta žene su stalno raznosile i prodavale gotove proizvode po okolnim selima, najviše za hranu. Karavlasli iz Gojčina nisu praktikovali da na kraju rada prodaju glavninu proizvoda, već su radili 15 do 20 dana pa onda prekidali rad i prodavali proizvode po Bosni, Hercegovini i Dalmaciji, a zatim se vraćali i nastavljali da rade.

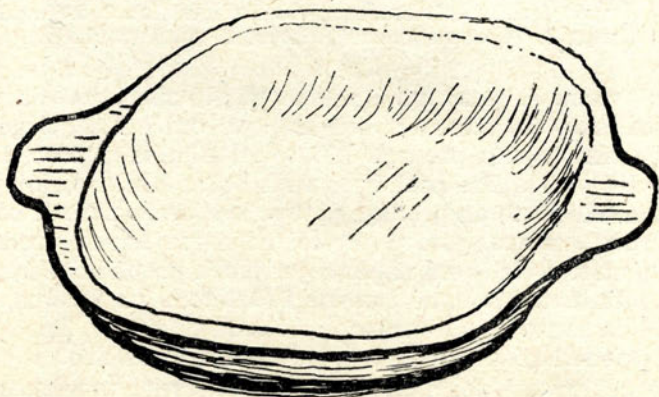
Danas Karavlasli iz Dragasevca ne idu više preko leta u planinu, već rade kod kuća. To je zbog ograničene seče šume, a i zbog opasnosti od požara. I obrnuto, Karavlasli iz Maoče nikada do 1956 g. nisu išli na rad van sela, a sada idu. Nisu išli zbog toga, jer su u svojoj okolini uvek imali dovoljno šume. Međutim, te godine je stupila na snagu zabrana seče šume u vremenu od aprila do avgusta zbog oštećenja šumskog podmlatka prilikom obaranja većih stabala. Zato su u proleće 1956 godine prvi put otišli u dobro im poznatu slavonsku i bosansku Posavinu radi kupovine privatne topolove i vrbove šume. I kod njih na put obično polazi čitava porodica svojim ili iznajmljenim kolima, a neki idu i peške. Kad stignu tamo, »đuture« i usmeno »se pogode« sa privatnikom za kupovinu čitavih stabala. Uz pogodbu otkupa stabala išla je i pogodba za stan, jer oni ne podižu kolibe ili bajte u šumi već spavaju kod onoga od koga

kupe drvo. Cena jednog stabla je 2 do 3,5 hiljade dinara, već prema pogodbi kome će pripasti granje. Za razliku od onih koji su išli u planinu, adu ili na rad, ovi u šumi samo naprave taslake, prenesu ih tamo gde noćivaju i tu dalje rade. U Posavini ostaju preko čitavog leta, ali se odmah vrate ako im naknadno, makar i za kratko vreme, izdaju dozvolu za seču šume, kao što je to bilo jednom 1956 g.

Podela rada i proizvodi — Podela rada između muškaraca i žena je interesantna i prilično strogo izvedena. Prema toj nepisanoj podeli muškarci izrađuju ove predmete: »čanke« kao glavni proizvod, zatim manje važne »vajrače« (varjače), »solanije« ili »soljanike« (crtež 5, a, c), tronožne »stolice«, »dupke« za decu (crtež 5, b), »vo-

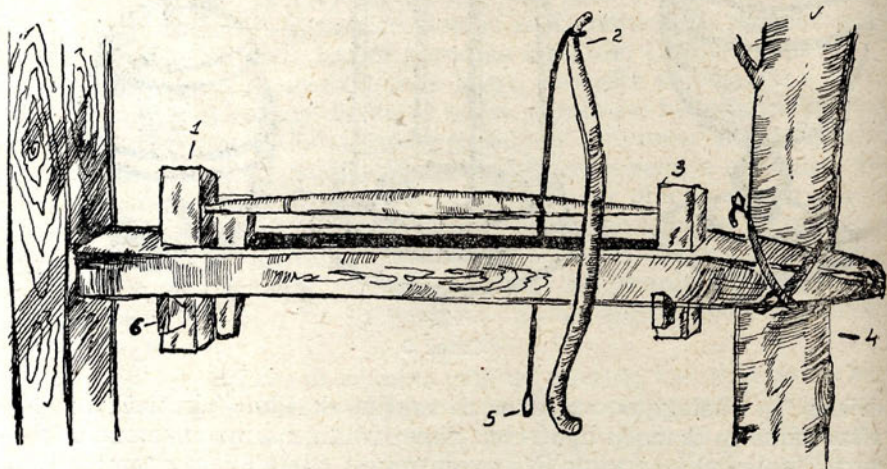

dijare« za »belegije«, »ploske« za rakiju, »kašike«, »kutlače«, i »korita« samo za domaću upotrebu. Žene izrađuju samo »vretena«, »masure« (kaleme) i »druge«. Na ovom mestu odmah ćemo pomenuti da Karavlasli iz Maoče u pogledu proizvoda čine izuzetak od ostalih Karavlaha. Naime, njihovi glavni proizvodi su: »teknet« — korita

za pranje rublja i klanje svinja, »karlice« (crtež 6) i »načve« za mešenje hleba, dok su čanci, soljanici, zastruzi, dupci, kašike i tro-nožne, okrugle i malo udubljene stolice sporedni proizvodi. »Sijeca« (daska za seču mesa) i »lopate za žito« su njihov najređi proizvod. Inače i njihove žene, kao i ostale Karavlahinje, izrađuju samo vretena, mosure i »druge«. Zašto maočki Karavlasli u ovome čine izuzetak, videćemo u poglavlju »Prodaja gotovih proizvoda«.

Podvojenost u poslu je tolika da sve ono što izrađuju muškarci, žene ne znaju da rade i obrnuto; štaviše, uopšte se i ne interesuju jedni za posao drugih. Muškarci rade odvojeno od žena. Zbog podvojenosti i izrade različitih predmeta i alat im je različit. Žene imaju svoj poseban terdžaj na kome stružu vretena i kaleme. Pošto je on sasvim drukčiji od onog na kome rade muškarci, to se posebno i zove — »ženski terdžaj« (crtež 7). Muškarci ne znaju da rade na njemu, niti žene znaju da rade na »muškom«.

Crtež 7 — »ženski terdžaj«. 1. zeoru, 2. arkušu (gudalo), 3. kljimpšu, 4. bcu (štap), 5. deđetaru (omča od kože), 6. pana (zaglavak).

Po ovome bi se na prvi pogled moglo zaključiti da je podela rada nejednaka, na štetu muškaraca, jer oni izrađuju gotovo sve ono što je namenjeno prodaji. Međutim, nije tako. Pored toga što žena obavlja sve kućne poslove i vodi brigu o deci, njoj je prema podeli rada određeno da prodaje gotovo sve proizvode. A baš taj deo posla, naročito danas, gotovo je teži od same izrade predmeta. Tu se ne radi samo o fizičkom naporu, jer treba prepešačiti mnoge kilometre s »džakom« punom čanaka i detetom na leđima, već i o umešnosti da se proizvodi zamene za hranu ili novac. Znači, i ženi je prema toj podeli rada pripao jednak odgovarajući deo.

Sudeći po toj dosta naglašenoj strogosti i preciznosti podele rada, reklo bi se da je ona davno izvedena, svakako onda kada su

intenzivnije počeli s preradom drveta, kada su od tog posla počeli živeti.

Prodaja gotovih proizvoda — Svoje proizvode prodaju u svakoj prilici i svuda gde mogu. Naravno, prvenstveno prodaju po selima oko Vlasenice, Srebrenice, Sokoca, Sarajeva, Zvornika, Brčkog, Tuzle, Doboja i Kladnja. Zatim u daljim krajevima: oko Kalinovika, Nevesinja, Foče, Gacka, Stoca, Bileće, Mostara i po nekim graničnim mestima Crne Gore prema Hercegovini, a prodaju čak i po okolini Duvna, Livna, Imotskog, Sinja, Splita i Knina.

U sve ove krajeve odlazili su i pre rata, ali danas svoje proizvode najviše prodaju po istočnoj Bosni, naročito po selima i vašarima, kao napr. u Zvorniku (»Ilindan«) i Srebrenici (»Mala Gospojina«).

Pre no što će krenuti na duže putovanje po Hercegovini ili Dalmaciji, naprave dosta čanaka, 70—80, po 100—200 vretena, 7—8 tuceta kalema (jedno tuce 10 komada), 50—60 zastruga. Svi ovi proizvodi, koji se ponesu, ne traže se podjednako u svim krajevima. Napr. u Hercegovini prodaju samo zastruge, jer im druge proizvode ne traže, dok u Dalmaciji samo čanke.

Na ovakva duga putovanja po Hercegovini i Dalmaciji, koja traju čak i po dva meseca, ne idu svake godine, ali kad pođu onda idu peške (u Hercegovinu), ili vozom (u Dalmaciju). Ako idu peške onda svoje proizvode stave u džake pa ih natovare na konje. Na put polaze svi članovi porodice ako nemaju kome da ostave decu; ako imaju onda pođu samo muž i žena i dete dojenče. Hranu ponesu za dva dana a posle se snalaze na samom putu kupujući je ili najčešće, menjajući je za svoje gotove proizvode, dok za konja ne ponesu ništa.

Međutim, sav posao oko prodaje po bližoj okolini, a on obuhvata veći deo proizvoda, obavljaju žene. U džaki uprte koliko god više mogu čanaka, vretena i dr. pa zađu po selima od kuće do kuće (sl. 8). Često se pored čanaka na leđima nalazi i dete odojče koje

Sl. 8

samo svojom pojavom pomaže majci u prodaji. Kad se ovako prodaje po bližoj okolini, onda se na putu ostane po jedan, pa i više dana.

Maočki Karavlas, međutim, i u prodaji proizvoda kao i u proizvodnji opet čine izuzetak. Dok su ostali Karavlas u prodaji orijentisani samo na Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju i neke delove Srbije (Karavlas iz Kamenice i Jadra), dotle su maočki upućeni na bosansku i slavonsku Posavinu i Vojvodinu. Nikada ranije, pa ni danas, sa prodajom nisu dublje zalazili u unutrašnjost Bosne, dok su im Hercegovina i Dalmacija nepoznate. Najviše proizvoda prodaju po vašarima u Bijeljini, Bosanskom Šamcu, Brčkom, Gradačcu i Modranu, preko Save po čitavoj Slavoniji i Vojvodini, čak do »zone«, tj. do državnih granica prema Rumuniji i Mađarskoj. Pored Posavine, Slavonije i Vojvodine prodaju još i u Srbiji, najviše po vašarima u Šapcu, Ubu, Lazarevcu, Mladenovcu i dalje sve do Požarevca. U sve ove krajeve, gde su prodavali ranije kao i danas, putuju kolima ili peške s natovarenom robom na konjima. Kręnu obično grupno, a kad stignu »preko«, razilaze se na razne strane. Ovakva im putovanja traju po 15 do 20 dana.

Zašto su baš maočki Karavlas sa prodajom proizvoda upućeni na Posavinu i krajeve dalje preko Save? Za to ima više razloga, ali su dva osnovna. Prvi, povoljna okolnost što su oni najbliži Posavini i Slavoniji (Sava im je udaljena jedva 25 km), a bogate šume Majevice su im sasvim blizu. I drugi, bogata poljoprivredna Posavina, Slavonija i nešto dalja Vojvodina oduvek su bile dobra tržišta baš za prodaju njihovih korita (za pranje rublja i klanje svinja) i naćvi za hleb. Čanci su u Posavini, a naročito u Slavoniji i Vojvodini, davno potisnuti iz upotrebe pa je onda razumljivo što se maočki Karavlas u proizvodima i upućenosti na tržište razlikuju od ostalih.

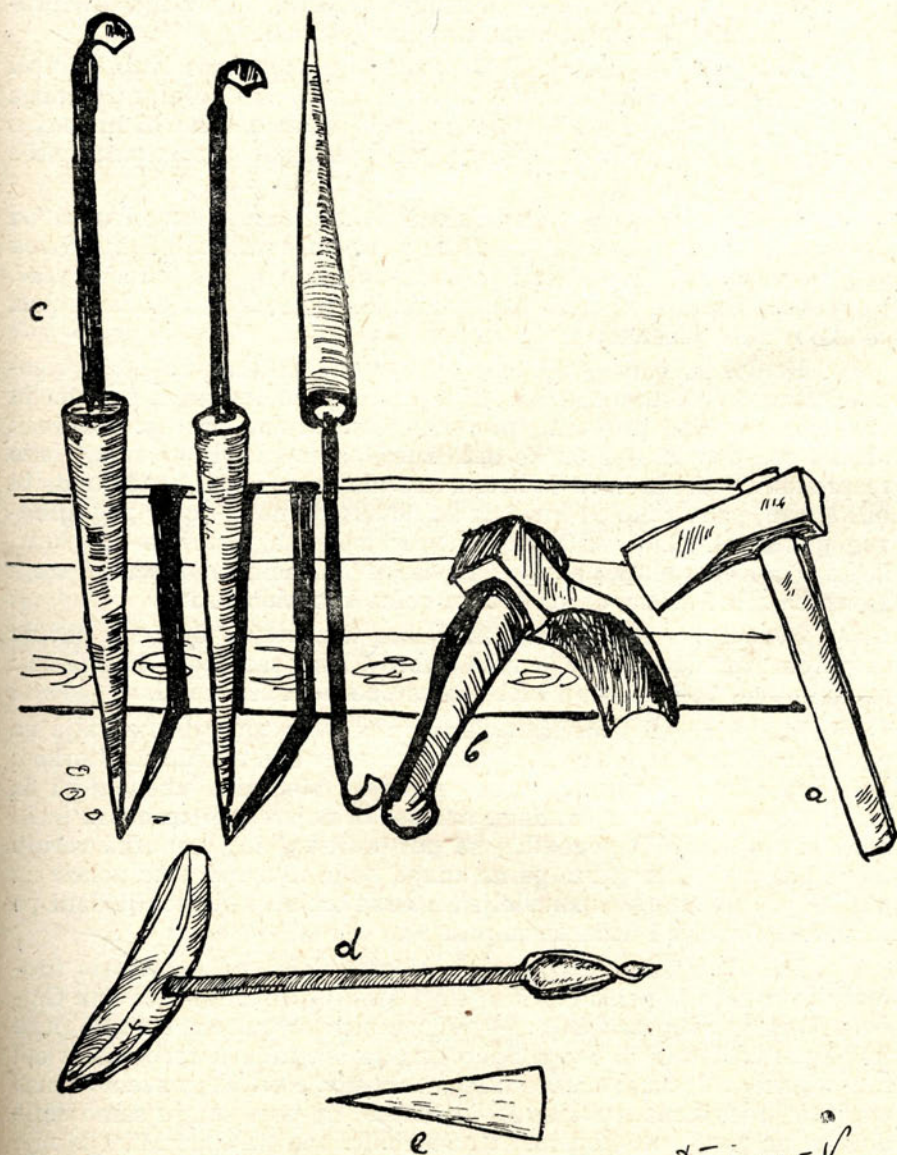
Danas, kao i ranije, najviše proizvoda menjaju za hranu a manje za novac. Obično se napr. jedan čanak daje u jesen za onoliko krunjenog kukuruza koliko stane u nj, dok se u proleće mesto zrnima napuni klipovima. Za novac čanak ili zastrug daju se za 50 do 100 dinara, vreteno za 5 do 10, druga za 10, tuće kalema za 100, karlica za 250 do 300, korito za rublje za oko 1000, korito za klanje svinja za 6 do 7000, soljanica za 50 dinara itd.

Za nesmetano obavljanje svoga posla, kao i za slobodno prodavanje gotovih proizvoda u bližoj i daljoj okolini, imaju specijalnu dozvolu, »obrtnicu« od lokalnih narodnih vlasti. Pored toga i šumar im često »udara čekić« (neki svoj znak koji je urezan na čekiću) na svaki veći predmet, kao što je napr. korito, po čemu ih donekle može kontrolisati da li su legalnim putem došli do drveta.

Alat — Sav čančarski alat je jednostavan i malobrodan. Pored terdžaja, koji je neka vrsta primitivnog, ali vrlo dobrog i korisnog struga, muškarci u svom poslu upotrebljavaju ovaj alat: »sikiru«, »teslu«, »dubač« i »svrdlo« (crtež 8 a, b, c, d). Sav ovaj alat im naprave, odnosno »isklepaju« (iskuju), domaći kovači, dok ga sami okale i izoštre pošto misle da to bolje rade od kovača.

Sekira je naročito podešena za »koplanje«. Sečivo joj je dugo i uzano, dok je kod kupovne šire i nepogodno za njihov rad.

Tesla je neka vrsta dubača. Napravljena je od gvožđa dok joj je drška drvena i vrlo kratka. Sečivo je povijeno u blagom luku i baš ta povijenost čini je vrlo praktičnom pri kovanju taslaka. Kad se njome zamahne, ona se zarije u drvo do izvesne mere, ali sama izađe, tako da se ne može desiti da dno taslaka ili korita bude prosečeno.

Crtež 8 — čančarski alat: a) sikira, b) tesla, c) dubač, d) svrdlo, e) gruka.

Dubač je jedna od najvažnijih alatki. Sastoji se od drvenog »drška« i gvozdene »šipke«, »dubača« koji je na kraju, u dužini od oko 10 cm, istanjen kao nož, savijen i izoštren. Njime se stružu čanci, zastruzi i dr. Ima ih užih i širih, za grublje i finije struganje.

Svrđlo upotrebljavaju i muškarci (za provrcivanje rupa na dupcima) i žene za kaleme.

Običaji i verovanja — Očuvanih običaja i verovanja oko prodaje, a naročito izrade predmeta, danas je malo.

Ranije je bio običaj da Karavlahinje onog dana kada će poći u sela da prodaju čanke, vretena i dr., rano ujutru pošalju po onoga koga smatraju da je srećan, da im dođe u kuću. Ako bi im došao »kakav fukaraš«, ne bi pošle u prodaju, jer smatraju da pazar neće ići dobro²⁰).

Slično verovanje se održalo i danas. Mnogi će odustati od namere da pođu u prodaju ako bi im pre polaska u kuću došao čovek »koji nije pružene ruke, koji je sam svoj, koji nije otvorena srca«. I obrnuto, makar i ne imali nameru da idu u prodaju toga dana, poći će ako u kuću iznenada dođe »dobar« čovek.

Ranije su ponekad Karavlahinje pred polazak na pazar i gatale; uzimale bi kuršum izbačen iz puške, prepolovile ga pa između one dve polovine pronosile predmete namenjene prodaji govoreći: »Kako god ovo tane iz puške brzo izletilo, onako mi ove stvari brzo rasprodali«²¹). Kada hoće da krenu nekuda na put ili u prodaju, da bi bili srećni, pođu rano od kuće da ko od suseda ne bi došao pre njihovog polaska²²). Kada od ukućana neko pođe sa stvarima na pazar, ili kada svirači polaze nekuda da sviraju, domaćin i domaćica bacaju za njima soli i hleba, da bi ih svet voleo kao hleb i so²³).

Sve su ove radnje čisto mađiskog karaktera, jer im je cilj da se putem imitativne mađije roba dobro i brzo rasproda, da one koji prodaju svet voli kao so i hleb, da se obezbedi sreća i sl.

Inače je kod svih Karavlahi opšte verovanje da ne valja na put krenuti utorkom, jer je to »najnesretniji« dan u nedelji. Utorkom neće čak ni neki ozbiljniji posao započeti. Međutim, ubeđeni su da baš u tom najnesrećnijem danu ima jedan najsrećniji trenutak (neki kažu minut). Ako bi pogodili i na put pošli baš tog trenutka veruju da bi bili srećni, ali pošto ga ne znaju, onda utorkom i ne polaze na put. Suprotno utorku, ponedeljak i četvrtak su najsrećniji dani pa će onda najradije i krenuti na put.

Postoji i jedna kratka priča o tome zašto su »majstori« siromašni. Tu nam je priču ispričao stari Mikajlo Jovanović iz sela Gojčina. Ona je ovog sadržaja: — Išli »majstori« putem i nosili pune torbe para. Sretne ih Sveti Savo i upita šta nose u torbama, a oni mu odgovore da nose treske (iverje). Pošto je on »kao svetac« znao šta nose u torbama, prokleo ih je i rekao da para imaju samo dotle dok su im treske na nogama, tj. dok budu radili. Stari Mikajlo nije znao da li se ono »majstori« u priči odnosi uopšte na sve majstore, ili samo na čančare, ali »treske na nogama« govore da se priča odnosi na njih. Možda je zato na kraju priče, sležući ramenima, rezignirano

dodao: »Šta možemo, tako je svetac odredio«. Time je, valjda, hteo na neki način da opravda njihovo stalno siromaštvo.

NAPOMENE

1) Rade Uhlak: Iz ciganske onomastike, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, istorija i etnografija, N. S., sv. X, Sarajevo 1955 g.

2) Teodor Filipesku: Karavlaška naselja u Bosni, GZM, sv. XIX, Sarajevo 1907 g.

3) Tihomir R. Đorđević: Naš narodni život, knj. VI i VII, Beograd 1932—1933 g.

4) D-r Risto Jeremić: O poreklu stanovništva Tuzlanske oblasti, Glasnik Geografskog društva, sv. 7—8, Beograd 1922 g.

5) R. Uhlak, pomenuto delo, s. 58

6) T. Filipesku, pomenuto delo, s. 78

7) D-r R. Jeremić, pomenuto delo, s. 153

8) R. Uhlak, pomenuto delo, s. 58

9) T. Filipesku, pomenuto delo, s. 335—339

10) R. Uhlak, pomenuto delo, s. 59

11) Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, dio IV, pod Karavlah, s. 862, Zagreb, 1892—1897 g.

12) R. Uhlak, pomenuto delo, s. 58

13) Ibid., s. 59

14) Ibid., s. 58

15) Ibid., s. 59

16) Ibid., s. 59

17) Ibid., s. 59

18) D-r Milenko S. Filipović: Cincari u Bosni, SAN, Zbornik radova knj. XIV, Etnografski institut, knj. 2, s. 53, Beograd 1951 g.

18a) Ovde ističem ljubavno saopštenje prof. R. Uhlaka iz Sarajeva (na čemu mu još jednom zahvaljujem) u kome mi je ukazao da nije potpuno verovatno da su izradu drvenog posuda Karavlasli preneli iz Indije. U vreme naseljavanja Karavlahi po Evropi nije bilo Indije, već je postojala, između ostalog, jedna ogromna, prostrana oblast u Južnoj Aziji naseljena narodima koji su govorili srodnim idiomima velike indoiranske jezičke zajednice. To je potrebno istaći, jer su se Karavlasli znatno udaljili od Cigana.

19) T. R. Đorđević: Naš narodni život, knj. VII, s. 4, Beograd 1933 g.

20) T. Filipesku: pomenuto delo, s. 230

21) Ibid., s. 232

22) Ibid., s. 233

23) Ibid., s. 235

ZUSAMMENFASSUNG

Die Karawalachen und ihr traditionelles Gewerbe

Die meisten Karawalachen Bosniens wohnen im nordöstlichen Teil des Landes. Von ihnen, als ethnische Volksgruppe, wurde aus diesem bosnischen Gebiet wenig geschrieben. Eine Ausnahme bildet eine linguistische Studie von Prof. Rade Uhlak (»Aus der Zigeuersonomastik«), in welcher sich wertvolle und auch ethnographische Angaben befinden. Aus diesem Grunde ist diese Arbeit über die Karawalachen hauptsächlich auf Grund von Originalquellen und persönlichen Beobachtungen aus dieser Gegend geschrieben worden.

Die Karawalachen gehören jener Zigeunergruppe an, die ihre ursprüngliche Sprache mir der rumänischen vertauschten. Das lange Verbleiben der Karawalachen in der zahlreicheren ethnischen Volksmasse führte zum Prozess ihrer Romanisierung. Dieser Prozess zeigte sich am sichtbarsten in der Sprache

in der sie heute sprechen. Das ist ein Dialekt, der zu der dako-rumänischen Sprachgruppe gehört.

Die Zeit der Karawalachenansiedlung fällt erst in die ersten Jahre des XIX. Jhd. als Ergebnis allgemeiner schwerer ökonomischer Verhältnisse und sozialer Misstände in der Walachei, die besonders in der zweiten Hälfte des XVIII. Jhd. zunahm. Ihre Volkszahl war nie besonders gross. In den ersten Jahren des XX. Jhd. waren es rund 2000, während sie heute nur mehr 1000 Seelen zählen.

Der Name »Karawalache« bedeutet einen Menschen aus Südrumänien, eigentlich Schwarzwalache, während die Mehrzahl »Karavalasi« heisst, d. h. Zugewanderte aus der Schwarzwalachei.

Die Karawalachen können nicht Zigeunerisch, sondern Rumänisch. Ausserdem sind sie Orthodoxen, während zum Unterschied die übrigen Zigeuner Moslems sind, dem gegenüber sind alle Karawalachen Orthodoxen. Gerade diesen Glaubens- und Sprachunterschied heben sie bei jeder Gelegenheit hervor, damit umgrenzen sie sich und stellen jede Verbindung mit den übrigen Zigeunern aus Bosnien in Abrede. Wenn man bei diesen Fremdgebürtigen die Überzeugung, dass dieselben nichts Gemeinsames mit Zigeunern haben, bekräftigen muss, da betonen sie sogar das, dass sie rein, ehrlich, der Militärdienstpflicht nicht abgeneigt seien, während bei den Gurbeten (Zigeunern) alles umgekehrt sei. Es beleidigt sie und lassen auf keinem Fall zu, dass man sie Zigeuner nennt oder sie mit ihnen gleichstellt, weil schon der Begriff Zigeuner für sie gleichbedeutend mit »Türke« ist — also Ungläubiger. Die rumänische Sprache und der orthodoxe Glaube verleitet Phillipescu Theodora die Karawalachen als Rumänen zu halten.

Es ist zwar richtig, dass die Karawalachen nebst der Sprache mit den Rumänen auch noch andere gemeinsame Elemente besitzen, aber diese sind das Ergebnis langwährenden rumänischen Einflusses. Unterdessen sind am richtigsten die anthropologischen Eigenschaften, besonders die dunkle Hautfarbe, sie ist es, die sie verrät und auf ihre Blutverwandtschaft mit den Zigeunern hinweist. Nebst anthropologischer Eigenschaften, die Karawalachen sein keine Rumänen, sondern Zigeuner, wenn auch Mischlinge, spricht auch die Tatsache, dass es in rumänischen Gebieten noch heute Zigeunergruppen gibt, die gerade jenen Beschäftigungen nachgehen, mit denen sich die bosnischen Karawalachen beschäftigen, die Anfertigung von Holzgefässen. In Rumänien hält man sie für Zigeuner ohne Rücksicht, dass sie sich der rumänischen Sprache bedienen.

Was man sofort beim Ausfragen der Karawalachen bemerkt, ist ihre eigenartige Beschäftigung oder Gewerbe. Gemeinsames und begrenztes Interesse aller Karawalachen für eine geringe Anzahl Gewerbe ist eine ihrer wesentlichen Vorzüge als ethnische Volksgruppe. Tatsächlich könnte man sagen, dass sie sich fast alle noch heute mit der Anfertigung von Holzgefässen beschäftigen, während ihnen Musizieren und Ackerbau, früher aber auch Bärenreiben in der ganzen Welt, nur eine Zusatz- und Nebenbeschäftigung war. Ausgenommen tun das nur Karawalachen aus zwei Dörfern, Batkovići und Modrana, die schon mehr als 5 bis 6 Dezenien vom Ackerbau leben, weshalb sie von den übrigen Karawalachen »težaci« (Feldbauern) genannt werden. Daraus könnte man nicht schliessen, die bosnischen Karawalachen lieben nur diese ihre Arbeit, aber es besteht die Tatsache, dass sie jahrhundertlang, von Generation auf Generation, nur einer gewissen Beschäftigung nachgehen. Gerade in diesem, ihrem spezialisierten Gewerbe, welches auch eine eigenartige Lebensweise bedingt, muss man die Gründe suchen, dass sie sich als ethnische Gruppe erhielten. Auch umgekehrt, diejenigen, die einige Dezenien schon vom Ackerbau lebten, gingen nach dem zweiten Weltkrieg an sich durch Heiraten mit den benachbarten Serben zu vermischen.

Besonders dieses Gewerbe der Zugewanderten wird von ihren Nachbarn als niedrigerere Arbeit betrachtet und schuf im vollen Masse ihre karawalachische Individualität. Nebst der eigenartigen Beschäftigung, so auch das Leben in den Rodungen der weiten Wälder, weit von allen Ansiedlungen und Verbindungen, verursachte, dass sie wie auch die übrigen Zigeuner, immer und in jeder Lebensgemeinschaft abgesondert und aus dem öffentlichen Leben gedrängt werden.

Nach dem zweiten Weltkrieg, in veränderten gesellschaftlichen und ökonomischen Bedingungen, bietet sich immer weniger Gelegenheit zum Verkauf ihrer Erzeugnisse. Es gibt einerseits immer weniger grosse patriarchale Hausgenossenschaften und richtige Viehzüchter, andererseits aber verdrängen Industrieprodukte viele Elemente der patriarchalen materiellen Kultur, so auch aber die karawalachischen Erzeugnisse. Das bedeutet, dass die Zeit gekommen war, da man jahrhundertlange traditionelle Gewerbe, mit denen man sich erblich beschäftigt hatte, Männer wie Frauen, wechseln musste. Das war aber nicht leicht. Jetzt kamen aber erst richtig die eigenartigen und allgemeinen Zigeunereigenschaften, Gewohnheiten zum Ausdruck, besondere Lebensweise injahrhundertlanger Beschäftigung geschaffen hatte und an der sie so festhielten. Dafür können wir auch zwei charakteristische Beispiele anführen. Alle diejenigen Karawalachen, die ein wenig Grund besitzen, bearbeiten ihn nicht mehr selbst, sondern verpachten ihn »zur Hälfte« oder bezahlen die Bestellung. Als Grund dafür erwähnen sie, dass sie keine Ochsen und Werkzeuge haben und es sich nicht auszahle dieses wenig Erde zu bearbeiten. Unterdessen gibt es wieder solche, die so viel Grund haben, dass sie leicht davon leben könnten, aber kein einziger hat Pflug noch Ochsen, bearbeitet den Grund nicht selbst, sondern jedem von ihnen arbeitet ein anderer »zur Hälfte«. Sie geben selbst zu, dass sie lieber im Schatten irgendein Salzgefäss oder Trog machen, als den ganzen Tag das Feld zu bebauen. Sogar viele der Feldbauern, die ausschliesslich vom Ackerbau leben oder keine Feldwerkzeuge besitzen, lassen sich von andern den Grund bearbeiten.

Mancher junge Mann sah erst beim Militärdienst ein, als er andere Leute kennen gelernt hatte, dass ihr »Leben und Gewerbe das Letzte auf der Erde ist« und war fest entschlossen nach seiner Rückkehr, seine Frau und Kind mitzunehmen, um einer anderen Beschäftigung nachzugehen. Kaum aber war er wieder daheim, hatte er nicht die Kraft sich aus der karawalachischen Mitte zu reissen und führte wieder die alte Lebensweise weiter. Wie wir also sahen, gehen die Karawalachen sehr schwer einer anderen Beschäftigung nach. Keine Mittel zur Feldbestellung zu besitzen, ist nur eine formelle Ausrede wider die Annahme und Misstrauen gegenüber anderen Gewerben. Sie betrachten den Ackerbau nicht als eine niedrigerere Beschäftigung, wie z. B. ihre Nachbarn auf ihr Gewerbe herabsehen. Sie erachten es aber, dass die Annahme eines neuen Gewerbes ein Verrat an den hergebrachten Überlieferungen ihrer Vergangenheit bedeute, denn dann wären sie nicht mehr das, was sie seien — Karawalachen.

II. Teil — Die Arbeitseinteilung zwischen Männern und Frauen ist eigenartig und streng gesondert. Nach dieser ungeschriebenen Arbeitseinteilung fertigen Männer sogenannte »čanke« — Schüsseln (Abb. 5) an, nachdem ihr Gewerbe »Čančarstvo« genannt wird. Ferner erzeugen sie Tröge (Abb. 2), Becken (Abb. 6), Kochlöffel, Salzgefässe (Abb. 5a, c), Dreifusschemmel, Kinderwiegen (Abb. 5b), Esslöffel (Abb. 3) usw. Frauen erzeugen nur zwei Arten von Webspindeln und Spulen zum Aufwickeln des Gespinstes (Abb. 4). Die Arbeitseinteilung geht so weit, dass alles das, was Männer anfertigen, die Frauen nicht können und umgekehrt. Überhaupt interessiert sich auch niemand für die Arbeit des anderen. Männer arbeiten abgeschieden von den Frauen. Dieser Arbeitseinteilung wegen ist auch die Ausführung verschiedener Gegenstände verschieden. So arbeiten Frauen auf ihrem »terdžaj für Frauen«, die Männer aber auf dem »fur Männer« — eine Art primitiven Schrubbers (Abb. 7 u. 1). Den Frauen ist nach der Arbeitseinteilung vor allem der Verkauf von fast allen angefertigten Erzeugnissen oblegen und das ist heute fast schwerer, als sie selbst anzufertigen.

Die Hauptgeschäftszeit ist das Frühjahr und der Sommer, aber die Arbeit bricht nie ab. Zwischen beiden Weltkriegen, als ihre Erzeugnisse gesuchter waren, da sind manche karawalachische Ansiedlungen zeitweilig entvölkert gewesen. Ganze Familien gingen über Sommer mit Werkzeugen und nötigstem Hausgerät ins »Gebirge« (planine), wo sie ihre zeitweiligen Wohnstätten aus Zweigen, Baumrinden und Fichten aufrichteten. Im Dorf blieb nur eine ältere Person, damit sie Sorge für die Wohnhütten, wenn solche vorhanden waren, trage.

Im Wald wurden hölzerne Schüsseln und andere Geräte erzeugt, während die Frauen in nächster und entfernterer Umgebung die Erzeugnisse verkauften oder für Nahrungsmittel eintauschten.

Ihre Erzeugnisse bringen sie bei jeder Gelegenheit zum Verkauf, wo sie nur können, meistens in Ostbosnien. Unterdessen gehen sie auch auf mehrwöchentliche Wanderungen durch ganz Jugoslawien. Dann gehen Mann und Weib zu Fuss, während sie ihre Waren auf Pferde verladen. Manchmal

Pavković Nikola